

Володимир Кравчук,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та історії
держави і права
Східноєвропейського національного
університету імені Лесі Українки

УДК 342.565.5 (477)

Організаційно-правові гарантії діяльності суддів в Україні: поняття та класифікація

Підвищення ролі суду в державі в значній мірі залежить від ефективної роботи суддів та належного виконання ними своїх обов'язків.

Ефективність виконання суддями своїх повноважень забезпечується наявністю системи гарантій суддівської діяльності. Вдосконалення діяльності органів судової влади в цілому потребує підвищення ефективності здійснення суддями свої функцій та повноважень та функціонування судової влади в цілому, що в свою чергу, в значній мірі буде залежати від забезпечення суддів необхідними гарантіями.

Слід зазначити, що в юридичній літературі вже розглядалося питання щодо визначення гарантій незалежності суддів, але воно і надалі є досить дискусійним.

Дослідження організаційно-правових гарантій діяльності суб'єктів конституційно-правових відносин у будь-який час розвитку та становлення конституційно-правової доктрини не втрачали своєї актуаль-

ності та становили доволі високий відсоток від загального обсягу теоретичних напрацювань в цій сфері. В цьому блоці наукових питань особлива увага приділяється організаційно-правовим гарантіям прав і свобод людини та громадянина (В. Андрейцев, М. Баймуратов, О. Гончаренко, Т. Заворотченко, В. Кампо, А. Колодій, В. Копейчиков, О. Костюченко, В. Котюк, В. Кравченко, М. Малишко, П. Мартиненко, М. Орзіх, А. Олійник, В. Погорілко, П. Рабінович, Ю. Римаренко, В. Селіванов, О. Скакун, О. Скрипнюк, В. Тацій, Ю. Тодика, В. Федоренко, О. Фрицький, В. Шаповал, Ю. Шемшученко та інші). У поле наукового пошуку вчених-юристів потрапляли організаційно-правові гарантії діяльності і інших суб'єктів конституційно-правових відносин: народних депутатів України (Н. Григоруку, А. Кожевнікову, Ю. Коломієць, О. Радченко та ін.), Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини (О. Марцеляк та ін.), Президе-

нта України (О. Ярмиш та ін.), місцевого самоврядування (Г. Абасов, О. Батанов, П. Біленчук, О. Бориславська, В. Кравченко, О. Кутафін, В. Погорілко, О. Фрицький, І. Щебетун та ін.), депутатів місцевих рад (О. Чернецька та ін.), військовослужбовців (В. Пашинський та ін.) тощо. Однак, на жаль, лише в деяких працях приділялась увага проблематиці, пов'язаній з організаційно-правовими гарантіями діяльності суддів (В. Єгорова, О. Намясенко, В. Федоренко).

В конституційно-правовій доктрині відсутнє загально визнане поняття організаційно-правових гарантій діяльності суддів та уніфіковані засади класифікації таких гарантій. Зокрема, відповідно до узагальненої класифікації на основі критерію територіальної спрямованості гарантії діяльності суддів поділяються на міжнародно-правові та внутрішньодержавні, які у свою чергу поділяються на загальносоціальні та спеціально-юридичні (нормативно-правові та організаційно-правові). Нормативно-правовим гарантіям, як загально-правовим (конституційно-правовим), так і інституційним (галузевим), вже приділялась увага [1], тому в рамках продовження даної тематики необхідно дослідити саме організаційно-правові гарантії діяльності суддів. Вони виступають важливою умовою реалізації судьями своїх функцій та повноважень.

Наведене вище зумовлює мету статті – кризь призму узагальненого аналізу наукової юридичної літератури запропонувати загальну концепцію організаційно-правових гарантій діяльності суддів в Україні та авторський варіант дефініції «організаційно-правові гарантії діяльності суддів».

Гарантії, які забезпечують конституційно-правовий статус суддів і організаційно-правовий механізм їх діяльності, випливають із відповідних норм Конституції України і Закону України «Про судоустрій і статус суддів». Гарантування суддівської

діяльності необхідно сприймати як обов'язок держави в особі органів державної влади, посадових осіб не тільки не перешкоджати законній діяльності, а й правовими, економічними та іншими засобами захищати сферу діяльності суддів.

Конституція України містить ряд положень, які в загальній формі закріплюють правові, політичні, економічні, соціальні та інші гарантії діяльності суддів. А саме, ст. 126 закріплює, що незалежність і недоторканність суддів гарантується Конституцією і законами України. Вплив на суддів у будь-який спосіб забороняється [2]. Як справедливо відзначається в спеціальній юридичній літературі, для того щоб суддя міг неупереджено вирішувати справи, він повинен мати відповідні гарантії своєї діяльності [3, с. 452; 4, с. 350].

У працях українських вчених містяться окремі міркування щодо гарантій діяльності суддів, зроблені певні спроби систематизувати їх. Зокрема, В. Л. Федоренко під гарантіями діяльності суддів розуміє систему загальних і спеціально-правових способів та засобів забезпечення здійснення суддею встановлених Конституцією й законами України завдань, функцій і повноважень [5, с. 501]. В. С. Єгорова під гарантіями діяльності суддів суддів загальної юрисдикції розглядає сукупність об'єктивних та суб'єктивних чинників, спрямованих на практичну реалізацію їх прав та обов'язків, на усунення можливих перешкод їх належного здійснення [6, с. 12]. В спеціальній юридичній літературі гарантії прав і свобод людини та громадянина за сферою дії поділяють на міжнародно-правові (планетарні) гарантії, гарантії в рамках регіональних міжнародних співтовариств та внутрішньодержавні гарантії [7, с. 139]. Останні в свою чергу прийнято поділяти на загальносоціальні (економічні, соціальні, політичні, ідеологічні (духовні) гарантії та спеціальні юридичні гарантії [8, с. 73-74]. Спеціальні юридичні гарантії в конституцій-

ному праві більшість вчених-конституціоналістів поділяють на нормативно-правові і організаційно-правові [5, с. 274].

Безумовно, права і свободи людини та громадянина, а також їх гарантії були, залишаються і залишатимуться пріоритетним напрямом наукових досліджень. Однак, варто визнати й те, що громадяни України можуть набувати спеціальні правові статуси (виборця, народного депутата, судді тощо). Маючи спеціальні правові статуси, особи виконують конкретні функції держави, здійснюючи свою діяльність через виконання відповідних повноважень (реалізацію прав та виконання обов'язків) чітко передбачених чинним законодавством України. Тому, гарантії прав і свобод людини та громадянина є загальними щодо гарантії діяльності суддів і в даному контексті можуть розглядатись як суміжні поняття. Тож вищенаведена класифікація гарантії прав і свобод людини та громадянина можна вважати абсолютно прийнятною для класифікації гарантії діяльності суддів в Україні.

У енциклопедичній юридичній літературі вказується, що до правових гарантії, поряд з нормативно-правовими належать і організаційно-правові гарантії, які представлені відповідними суб'єктами конституційно-правових відносин [9, с. 554]. Крім того, конституційно-правова доктрина також особливу увагу приділяє організаційно-правовим гарантіям саме прав і свобод людини та громадянина.

Зокрема, В. Л. Федоренко організаційно-правові гарантії основних прав і свобод людини і громадянина представляє системою основних суб'єктів конституційного права, що охоплює народ України, територіальні громади, органи державної влади й органи місцевого самоврядування та їх посадових і службових осіб, політичні партії, громадські організації тощо [5, с. 274].

На думку Т. М. Заворотченко, організаційно-правові гарантії кон-

ституційних прав і свобод людини та громадянина – це механізм держави, органи місцевого самоврядування, посадові особи, політичні партії і громадські організації, засоби масової інформації, міжнародні правозахисні організації та їх діяльність у сфері правотворчості та правозастосування, спрямована на створення сприятливих умов для реального користування громадянами своїми правами і свободами [10, с. 9, 12-14].

П. Рабінович та М. Хавронюк організаційно-правові гарантії представляють як суспільні інституції, закріплені в нормативно-правових актах, на які покладаються відповідні функції та повноваження щодо організації та здійснення юридичного забезпечення реалізації, охорони і захисту прав та свобод людини і громадянина [11, с. 60]. Ф. Веніславський організаційно-правові гарантії визначає як систематичну діяльність держави, її органів та посадових осіб, громадських організацій, спрямовану на створення сприятливих умов для реального користування кожною людиною своїми правами і свободами [12, с. 250]. Аналогічної точки зору дотримується і О. Гончаренко, визначаючи організаційно-правові гарантії як систематичну організаторську діяльність держави та всіх її органів, посадових осіб, громадських організацій щодо створення сприятливих умов громадянам для реального користування своїми правами та обов'язками [13, с. 68]. В. Пашинський розглядає організаційно-правові гарантії конституційних прав і свобод військовослужбовців як систематичну організаторську діяльність держави та всіх її органів, а також органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб, громадських організацій і політичних партій, засобів масової інформації, спрямовану на забезпечення реалізації, охорони та захисту прав особи [14, с. 14].

Науковий та практичний інтерес в межах даної теми дослідження має перш за все питання забезпечення діяльності суддів за допомогою орга-

нізаційно-правових гарантій. Для цього спробуємо сформулювати дефініцію «організаційно-правові гарантії діяльності суддів» та визначити критерії їх класифікації. Узагальнюючи вищенаведені підходи до організаційно-правових гарантій, вважаємо, що організаційно-правові гарантії діяльності суддів – це систематична діяльність держави, її органів та посадових осіб, громадських організацій, засобів масової інформації, міжнародних правозахисних організацій, спрямована на створення сприятливих умов для здійснення судьями своїх завдань, функцій і повноважень.

На нашу думку, в системі гарантій в цілому, організаційно-правові гарантії мають забезпечити ефективну діяльність суддів при здійсненні правосуддя. Варто зазначити, що сьогодні в спеціальній юридичній літературі, в тому числі і конституційно-правовій, відсутній єдиний підхід до критеріїв класифікації гарантій діяльності суддів, взагалі, і організаційно-правових гарантій діяльності суддів, зокрема. Спробуємо проаналізувати вже напрацьовані підходи в даному напрямі наукових досліджень і запропонувати власне бачення даної проблеми.

У спеціальній юридичній літературі, присвяченій проблемам правового статусу суддів питання гарантій діяльності суддів практично не розглядається, а якщо і згадується, то лише в загальних рисах. Переважна більшість дослідників проблем правового статусу суддів, зокрема: Р. Бараннік [15, с. 52], О. Захарова [16, с. 98], О. Семерак [17, с. 108] та В. Сердюк [18, с. 148] розглядають питання гарантій незалежності суддів, однак, без вироблення необхідних критеріїв для їх класифікації. Окремі автори до гарантій професійної діяльності суддів відносять: самостійність і незалежність суддів, недоторканність суддів, незмінюваність суддів, а також відповідальність за неповагу до судді та суду [19, с. 78-80]. На нашу думку, самостійність і

незалежність суддів, недоторканність суддів, незмінюваність суддів є принципами (засадами) правового статусу суддів в Україні і, звичайно, повинні мати власні гарантії їх забезпечення. Дещо інший підхід демонструє один з авторів підручника «Судоустрій України», професор В. В. Долежан. Так, розглядаючи гарантії незалежності суддів, він виділяє організаційно-правові, особисті та соціально-економічні гарантії [20, с. 214].

Немає єдиної узгодженої позиції в даному питанні і серед представників конституційно-правової доктрини. Знову ж таки, в переважній більшості випадків, коли мова йде про конституційно-правовий статус суддів в Україні питання гарантій їх діяльності упускається, а якщо і згадується, то лише поверхнево, без жодних критеріїв їх класифікації (наприклад, Ф. Веніславський [12, с. 337]).

Так, на думку відомого вченого-конституціоналіста В. Федоренка, елементом конституційно-правового статусу судді є гарантії його статусу та діяльності, які також визначаються і організаційним забезпеченням суддів, встановленим Законом України «Про судоустрій і статус суддів» та іншими актами чинного законодавства (насамперед матеріальне, побутове та соціальне забезпечення суддів як під час здійснення ним своїх повноважень, так і у відставці) [4, с. 501].

Дещо несистематизованою виглядає позиція В. Єгорової, яка у своєму дисертаційному дослідженні до організаційно-правових гарантій діяльності суддів судів загальної юрисдикції відносить: побудову судової системи на засадах автономності; конкурсну процедуру формування суддівського корпусу; вичерпний перелік підстав припинення повноважень суддів, який базується на принципі їх незмінюваності; рівності правового статусу суддів; право суддів на відставку; їх недоторканність; особливий порядок фінансування

судів; створення необхідних організаційно-технічних та інформаційних умов для діяльності суддів; матеріальне та соціальне забезпечення суддів; систему органів суддівського самоврядування [5, с. 15-16].

На підставі аналізу вищезазначених підходів, пропонуємо в основу класифікації організаційно-правових гарантій діяльності суддів покласти існуючі критерії класифікації загально-правових гарантій. Виходячи з такого бачення, організаційно-правові гарантії діяльності суддів в Україні можна класифікувати за наступними критеріями:

1) залежно від сфери дії: а) національні (внутрішньодержавні), які встановлюються самою державою і забезпечуються на території самої держави; б) міжнародні (інтернаціональні), які є визнаними міжнародними інституціями (ОБСЄ, ПАРЄ та ін.) і можуть бути ратифіковані державами;

2) за способом створення: а) державні, створювані державою (Верховна Рада України, Президент України, Конституційний Суд України, Верховний Суд України та інші); б) недержавні, створювані громадськими організаціями (органами суддівського самоврядування), засобами масової інформації, міжнародними правозахисними організаціями тощо.

3) за характером діяльності, спрямованої на захист прав суддів: а) органів-гарантів загальної компетенції (Верховна Рада України, Президент України, Кабінет Міністрів України); б) органів-гарантів спеціальної компетенції (Конституційний Суд України, Верховний Суд України, Вища рада юстиції, Державна судова адміністрація України); в) громадських організацій (органів суддівського самоврядування), засобів масової інформації, міжнародних правозахисних організацій.

4) за територією поширення повноважень суб'єктів: а) міжнародні (міжнародні правозахисні організації); б) загальнодержавні (Конституційний Суд України, Верховний Суд

України); в) місцеві або локальні (місцеві суди, ради суддів місцевих судів).

5) за змістом діяльності: а) контрольні (Вища кваліфікаційна комісія суддів України, Вища рада юстиції); б) процедурні (суди загальної юрисдикції та спеціалізовані суди усіх рівнів); в) організаційно-технічні (Державна судова адміністрація України); г) організаційно-інформаційні (громадські організації (органи суддівського самоврядування), засоби масової інформації, міжнародні правозахисні організації тощо).

6) за функціями органів-гарантів: а) організаційно-політичні; б) організаційно-економічні; в) організаційно-соціальні; г) організаційно-культурні; д) організаційно-ідеологічні.

Запропоновані вище критерії класифікації організаційно-правових гарантій діяльності суддів не є вичерпними і можуть бути доповнені відповідно до існуючих соціально-політичних відносин.

Таким чином, організаційна діяльність компетентних державних органів, ЗМІ та громадських організацій із забезпечення реалізації вимог правових норм входить до складу організаційно-правових гарантій діяльності суддів в Україні. Однак, варто зауважити, що навіть за наявності прогресивної і добре налагодженої правової системи, судової системи реалізація судьями їх завдань, функцій і повноважень може перебувати на вкрай низькому рівні, якщо державними органами, посадовими особами не здійснюватиметься спеціальна організаційна робота із забезпечення сприятливих умов для здійснення судьями своїх завдань, функцій і повноважень.

У демократичному, громадянському суспільстві зростає значення організаційно-правових гарантій діяльності суддів, їх форми та методи подальшого розвитку набувають.

Конституція України, визнавши та гарантуючи принцип поділу державної влади на законодавчу, вико-

навчу та судову, закріпила відповідні організаційно-правові гарантії для повноцінного здійснення суддями своїх завдань, функцій і повноважень.

Організаційно-правові гарантії діяльності суддів забезпечують систематичну діяльність держави, її органів та посадових осіб, громадських організацій, засобів масової інформації, міжнародних правозахисних організацій спрямовану на створення сприятливих умов для здійснення суддями своїх завдань, функцій і повноважень. Організаційно-правові гарантії діяльності суддів в Україні поділяються: залежно від сфери дії на національні (внутрішньодержавні)

та міжнародні (інтернаціональні); за способом створення на державні, які створює держава та недержавні, які створюються громадськими організаціями; за характером діяльності, спрямованої на захист прав суддів на органи-гаранти загальної компетенції та органи-гаранти спеціальної компетенції; за територією поширення компетенції органів на центральні та місцеві; за змістом діяльності на контрольні, процедурні та організаційно-технічні; за функціями органів-гарантів на організаційно-політичні, організаційно-економічні, організаційно-соціальні, організаційно-культурні та організаційно-ідеологічні.

Список використаних джерел

1. *Кравчук В. М.* Нормативно-правові гарантії діяльності суддів в Україні: загальна характеристика / В. М. Кравчук // Часопис Київського університету права. – 2014. – № 1. – С. 91-95; Кравчук В. М. Нормативно-правові гарантії діяльності суддів в Україні: поняття та види / В. М. Кравчук // Право і суспільство. – 2014. – № 6-1. – С. 53-61; Кравчук В. М. Інституційні (галузеві) нормативно-правові гарантії діяльності суддів в Україні / В. М. Кравчук // Науковий вісник Ужгородського національного університету: Серія Право. Випуск 28. Том 1. – Ужгород: Ужгородський національний університет, 2014. – С. 88-91 та ін.
2. *Конституція України*, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року з наступними змінами та доповненнями // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
3. *Конституційне право України* : підручник для студентів вищих навчальних закладів / За ред. Ю. М. Тодики та В. С. Журавського. – К. : Право, 2008. – 416 с.
4. *Конституційне право України* : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / За ред. В. П. Колісника та Ю. Г. Барабаша. – Х. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2002. – 544 с.
5. *Погорілко В. Ф.*, Конституційне право України : підручник / Погорілко В. Ф., Федоренко В. Л.; [за заг. ред. В. Л. Федоренка]. – 4-те вид., перероб. і доопр. – К. : Видавництво Ліра-К, 2012. – 576 с.
6. *Єгорова В. С.* Конституційно-правовий статус суддів судів загальної юрисдикції: автореф. дис... канд. юрид. наук: спец. 12.00.02 «Конституційне право; муніципальне право» / Єгорова Валентина Сергіївна. – К., 2008. – 17 с.
7. *Крестовська Н. М.* Теорія держави і права: Елементарний курс. Видання друге. / Н. М. Крестовська, Л. Г. Матвеева – Х.: ТОВ «Одісей», 2008. – 432 с.
8. *Скакун О. Ф.* Теорія права і держави : підручник / Скакун О. Ф. – К.: Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2010. – 520 с.
9. *Юридична енциклопедія*: В 6-ти т. / [гол. редкол.: Ю. С. Шемшученко] – К.: Укр. енцикл., 199–2002. – Т. 1: А–Г. – 1998. – 672 с.
10. *Заворотченко Т. М.* Конституційно-правові гарантії прав і свобод людини і громадянина в Україні: автореф. дис... канд. юрид. наук: спец. 12.00.02

«Конституційне право; муніципальне право» / Заворотченко Тетяна Миколаївна. – К., 2002. – 19 с.

11. Рабінович П. М. Права людини і громадянина : навчальний посібник / П. М. Рабінович, М. І. Хавронюк. – К. : Атіка, 2004. – 464 с.

12. Веніславський Ф. В. Конституційне право України в схемах і таблицях: навч. посіб. для студ. юрид. вузів та ф-тів / Ф. В. Веніславський. – Х.: Право, 2014. – 376 с.

13. Гончаренко О. М. Права людини в Україні : навч. посіб / О. М. Гончаренко. – К. : Знання, 2008. – 207 с.

14. Пашинський В. Й. Конституційно-правовий статус військовослужбовців в Україні: автореф. дис... канд. юрид. наук: спец. 12.00.02 «Конституційне право; муніципальне право» / Пашинський Володимир Йосипович; Київський національний ун-т внутрішніх справ. – К., 2007. – 19 с.

15. Бараннік Р. В. Судові, правоохоронні та правозахисні органи України. Навчальний посібник / Р. В. Бараннік. – К.: Дакор, КНТ, 2008. – 348 с.

16. Суд, правоохоронні та правозахисні органи України: Підручник / О. С. Захарова, В. С. Ковальський, В. С. Лукомський та ін.; Відп. ред. В. Маляренко. – 3-тє вид., перероб. і доп. – К.: Юрінком Інтер, 2007. – 352 с.

17. Семерак О. С. Судові, правоохоронні та правозахисні органи України: Навч. посіб. / О. С. Семерак. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: Знання, 2008. – 392 с.

18. Сердюк В. В. Верховний Суд України в системі розподілу функцій влади: монографія / В. В. Сердюк. – К.: Істина, 2007. – 229 с.

19. Нор В. Т. Судові та правоохоронні органи України: підруч. для студ вищ. навч. закл. / В. Т. Нор, Н. П. Анікіна, Н. Р. Бобечко; за ред. В. Т. Нора. – К.: Ін Юре, 2010. – 240 с.

20. Судоустрій України: підручник / С. В. Ківалов, Ю. Є. Полянський, М. В. Косюта, В. В. Долежан; за ред. С. В. Ківалова. – К.: Юрінком Інтер, 2011. – 384 с.

Кравчук В. М. Організаційно-правові гарантії діяльності суддів в Україні: поняття та класифікація

У статті визначаються загальні положення організаційно-правових гарантій діяльності суддів та їх сутнісні характеристики. Автором сформульовано дефініцію «організаційно-правові гарантії діяльності суддів», її зміст та класифікацію. Організаційно-правові гарантії діяльності суддів є одним з основних елементів конституційно-правового статусу судді.

Ключові слова: гарантії діяльності суддів, конституційні гарантії, конституційно-правовий статус, організаційно-правові гарантії, суддя.

Кравчук В. Н. Организационно-правовые гарантии деятельности судей в Украине: понятие и классификация

В статье определяются общие положения организационно-правовых гарантий деятельности судей и их существенные характеристики. Автором сформулировано дефиницию «организационно-правовые гарантии деятельности судей», ее содержание и классификацию. Организационно-правовые гарантии деятельности судей являются одним из основных элементов конституционно-правового статуса судьи.

Ключевые слова: гарантии деятельности судьи, конституционные гарантии, конституционно-правовой статус, организационно-правовые гарантии, судья.

Kravchuk V. Organization-law guarantees of activity of judges in Ukraine: concept and classification

In the article are determined the generals of organization-law guarantees of activity of judges and main descriptions of them. An author is formulating definition "organization-law guarantees of activity of judges", her maintenance and classification Organization-law guarantees of activity of judges are one of basic elements of constitutionally-legal status of judge.

Key words: guarantees of activity of judges, constitutional guarantees, constitutionally-legal status, organization-law guarantees, judge.